

Darko Polšek

Visoko školstvo u Hrvatskoj.

Zahtjevi Europske unije za priključenje i perspektive njihove realizacije

Higher Education in Croatia. EU Accession requirements and the prospect of their realization

Sažetak

Cilj ovog rada je ukazati na uvjete koje Hrvatska treba ispuniti na području visokoga školstva na putu pridruživanja Europskoj Uniji. Premda visoko školstvo nije jedan od prioriternih sektora na kojima bi Hrvatska morala djelovati kako bi ispunila odredbe iz Sporazuma o pridruživanju i suradnji, posve je jasno da će usklađivanje hrvatskoga zakonodavstva s normama europskoga sustava u području visokoga školstva predstavljati bitnu okosnicu društvenoga razvoja, a potom i stvarnog priključenja E.

Glavno sredstvo objedinjavanja i reforme visokoškolske nastave u Europi naziva se Bolonjski proces. Tek su se odnedavno, nominalnim pristupanjem Bolonjskom procesu, u Hrvatskoj počeli osvještivati imperativi koje je E postavila svim zemljama članicama, pristupnicama, i onima koje bi jednoga dana to željele postati. Međutim, Hrvatska ima i dodatnih, tradicijom nasljeđenih problema prije negoli počne rješavati imperative vezane za priključenje Europskome prostoru visokoga obrazovanja.

Prvo ću ukratko prikazati stanje u Europi obrazložiti zahtjeve Bolonjske deklaracije. sporedit ću stanje u Hrvatskoj i zemljama pristupnicama s obzirom na parametre koji se prate u procesu integracije. Potom ćemo istaknuti samo neke stvarne probleme koji proizlaze iz tradicije ili koji će se pojaviti u procesu usklađivanja s Bolonjskom deklaracijom. Naposljetku ću ponuditi niz preporuka.

1. Uvod

Europa danas ima preko 530 sveučilišta, oko sto milijuna studenata u četrdeset i jednoj zemlji, i po tome je najveći svjetski centar znanja (EURIDICE/EUROSTAT, 2002.). Tek se odnedavno počinje shvaćati da je riječ o golemom socijalnom kapitalu koji Europa dosada nije zajednički koristila. Jezične barijere i zatvorenost obrazovnih sustava u nacionalne granice bio je glavni razlog što Europa nije iskoristila sve svoje konkurentne potencijale na svjetskom tržištu znanja. To je bio razlog da se brojni dokumenti. *acquis communautaire* na području visokoga školstva temelje na ideji mobilnosti studenata i nastavnika i ideji međunarodne suradnje na svim razinama. Na Ministarskoj konferenciji o stvaranju Europskoga područja visokoga obrazovanja (EHEA) u Pragu 2001. i na Rektorskoj konferenciji o trendovima u visokome školstvu u Salamanci 2001. usvojena je "Deklaracija o oblikovanju Europskog istraživačkog prostora" (ERA) kojom se potiču naponi vezani za objedinjavanje društvenih resursa na području znanosti i visokoga školstva.¹ Glavni dokumenti koji su prethodili toj Izjavi bili su Sorbonska deklaracija o harmonizaciji iz 1998. i Bolognska deklaracija iz 1999. Smisao tih deklaracija bilo je shvaćanje da tek ujedinjenjem resursa Europa može konkurirati vrlo jakoj poziciji Sjedinjenih Država, Australije i Azije na

---

¹ O pokušajima objedinjavanja visokoga školstva u Europi prije Bolonjske deklaracije vidi: Zidarić (1996)

području znanosti i obrazovanja. Ali od deklaracija do ostvarenja može biti i dug put. Gledajući četiri godine unatrag, unatoč inicijativi zemalja potpisnica *Bolonjske deklaracije*, ideja o nužnosti međunarodne suradnje i mobilnosti nije došla od nacionalnih vlada niti od samih sveučilišta, već "odozgo", od E. Ta činjenica ukazuje i na potencijalne probleme: na odupiranje država članica, odnosno pojedinih sveučilišta integracijskim promjenama.

Usporedo s tim trendom objedinjavanja i mobilnosti, uočeni su i drugi suprotstavljeni trendovi: Jedan takav trend su sve veće upisne kvote, odnosno sve veći broj upisanih studenata u tercijarno obrazovanje u gotovo svim zemljama. Tijekom posljednjeg desetljeća 20. stoljeća, prosječni broj upisanih studenata u Europi porastao je za više od 20%.²

Tome se međutim suprotstavlja tendencija *manjeg* ulaganja državnoga sektora u područje visokoga obrazovanja, ili točnije sve veća *pragmatizacija* države u odnosu prema institucijama visokoga školstva. Taj se trend ne manifestira uvijek manjim proračunskim sredstvima, već novim imperativima koje država postavlja sveučilištima. Umjesto tradicionalne ideje "Humboldtovskog sveučilišta" koja ističe obrazovanje pojedinca i autonomiju znanja, javlja se potreba za sve većom odgovornošću (*accountability*) obrazovnih subjekata prema izvorima financiranja tj. prema potrebama javnosti i poreznih obveznika. Kako bi potakle takvu financijsku odgovornost, neke vlade odlučile su se za liberalizaciju domaćeg sveučilišnog prostora, i otvorile mogućnost osnivanja novih institucija, podružnica međunarodnih sveučilišta odnosno privatnih domaćih. Zbog rasterećenja proračunskih izdataka katkada se pokušavaju uvesti i školarine kojima bi se sve veći teret financiranja prebacio na same korisnike javnih usluga. Krajem 2003. pozicija zemalja EU, odnosno njihovih predstavnika na području visokoga školstva, još je posve nejasna s obzirom na pregovore koji se vode u okvirima Svjetske trgovinske organizacije, tj. Općeg sporazuma o trgovini na području usluga (GATS).³

U kontekstu sve veće potrebe za odgovornošću obrazovnih subjekata prema izvorima financiranja (tj. javnosti), spoznajom da se na svjetskom tržištu sve više konkurrira znanjem, a i zbog rješavanja problema nezaposlenosti, javlja se sve veća potreba da se znanje stavi na raspolaganje privrednim subjektima. Taj se trend očituje na nekoliko načina: pokušajima skraćivanja studija, sve većim isticanjem tehničke osposobljenosti studenata, i isticanjem cijeloživotnoga obrazovanja, odnosno zahtjevom doškoloavanja već osposobljenih kadrova. Krutost i inercija tradicionalnih institucija visokoga školstva opire se takvim pokušajima vlade. Za institucije visokoga školstva takvi novi imperativi predstavljaju brojne tehničke poteškoće: kako priznavati vrijednost tuđih kvalifikacija? Na koji način uspoređivati vrijednost pojedinih studija ili nastavnih predmeta? Kako teorijski postavljenu nastavu u kratkom vremenskom razdoblju pretvoriti u "pragmatičnu"? Kako skratiti i pramatizirati nastavni program a da se ne zadire u strukturu kadrova?

Svi navedeni trendovi ukazuju da je riječ o vrlo dinamičnom procesu reformiranja visokoga školstva u Europi, i da unatoč deklaracijama, zbog suprotstavljenih interesa zainteresiranih subjekata na domaćem planu, ishod tih reformi nije posve izvjestan. U nekim se zemljama javljaju otpori skraćivanju dodiplomskog studiranja. U drugima se uvođenjem jedinstvenih kriterija kvalitete javlja strah od ugrožavanja nacionalne kulture ili jezika. Upravo zbog toga deklaracije Europske unije pružaju vladama sredstva za pokretanje reformi na domaćem planu. Ime za takav proces reformiranja svih struktura visokoga školstva u Europi, prema

---

² OECD Indicators (2000.) *Education at a Glance*, OECD, Paris, poglavlje C2.

³ TRENDS III, str 11. Prema nekim neslužbenim informacijama Europska Unija ne namjerava u pregovarački paket usluga podložnih liberalizaciji uključiti i obrazovanje.

deklaraciji kojom su ustanovljeni imperativi EHEA, zove se *Bolonjski proces*. Proces reformi trebalo bi završiti do 2010. godine.

2. Bolonjska deklaracija i Bolonjski proces - instrumenti ujedinjenja Europskog visokoškolskog prostora

Bolonjska deklaracija, dokumenti vezani za Bolonjski proces, uz tzv. Lisabonsku konvenciju o međusobnome priznanju akademskih stupnjeva i diploma, gotovo su jedini, a svakako glavni instrument kojim zemlje E, zajedno sa zemljama pristupnicama i onima koje bi to željele postati pokušavaju ostvariti zajedničke ciljeve na području visokoga školstva. Bolonjsku deklaraciju potpisalo je 19. lipnja 1999. dvadeset i devet europskih zemalja.⁴

Bolonjska deklaracija ističe da je područje visokoga obrazovanja društveno područje koje može stvoriti "savršeniju i utjecajnije Europu", posebno izgradnjom i jačanjem zajedničkih demokratskih, kulturnih, društvenih, znanstvenih i tehnoloških dimenzija. Njezini su ciljevi:

1. Prihvaćanje sustava lako prepoznatljivih i usporedivih akademskih i stručnih stupnjeva, te uvođenje dodatka diplomu, radi bržeg i lakšeg zapošljavanja i međunarodne konkurentnosti EHEA,
2. Prihvaćanje jedinstvenog sustava dvaju ciklusa studiranja, dodiplomskog i postdiplomskog. Trogodišnji studij je nužan uvjet kvalifikacije na europskom tržištu rada, a drugi vodi k magisteriju ili doktoratu.
3. Uvođenje bodovnog sustava (tzv. ECTS), a bodovi se mogu akumulirati i izvan visokoškolskog obrazovanja, tzv. Lifelong learning (LLL) programima.
4. Promicanje mobilnosti i prevladavanje zapreka slobodnom kretanju, za studente i nastavnike.
5. Promicanje europske suradnje u osiguranju kvalitete
6. Promicanje potrebne europske dimenzije u području visokoga školstva.⁵

Bolonjski proces, međutim, još nije odredio neka ključna načela za poticanje atraktivnosti europskoga prostora visokoga školstva, kao niti načela mobilnosti. Primjerice, hoće li studiranje za strane studente biti besplatno, hoće li i dalje ostajati na posebnim natjecajima i "programima" mobilnosti studenata i nastavnika, ili će pak uvesti tržišnu mjeru – školarine. S obzirom na otpore reformama nekih važnih zemalja, poput Njemačke koja nema obrazovnu politiku na razini cijele države, "two tier sustav" (prvo diploma – potom magisterij) i vrlo čvrsto utvrđeni četverogodišnji studij, ili pak Francuske koja se pribojava ustanovljavanja zajedničkih kriterija za procjenu kvalitete visokih škola, postavlja se također pitanje hoće li se ostati na prijedlogu o jednoličnom vremenskom načinu studiranja 3+2+3. Postoje također ideje o kodifikaciji doktorskih studija, koji su dosada u velikom broju zemalja strukturirane isključivo odnosom mentora i kandidata.

Stoga treba zaključiti da je Bolonjski proces tek "proces" demokratskog preispitivanja općepoželjnih sredstava i ciljeva integracije. Riječ je o ocrtavanju prostora, u kojem mnoge ideje još nisu posve dorečene. Pa ipak, gorespomenuti ciljevi predstavljaju čvrsta uporišta. Dvogodišnjim izvješćima Europske komisije prati se napredak u njihovoj realizaciji.

---

⁴ Hrvatska nije bila među njima jer na ministarski sastanak u Bolonji nije bila pozvana. Tek je na Ministarskom sastanku u Pragu 2001. Hrvatska Praškom izjavom (vidi www.eua.uni-graz.at), kao jedina zemlja regije, pristupila Bolognskom procesu.

⁵ Za novi akcijski plan Europske komisije na području ujedinjavanja visokoga školstva vidi European Commission, 2003. On uključuje i širenje "europske dimenzije školstva" na druge kontinente.

3. ostizan ciljeva Europskoga visokoškolskog prostora

Usklađivanje mjera i predviđenih ciljeva (tzv. monitoring deklaracije) trajno prati Europska komisija, odnosno Generalni Direktorat za obrazovanje i kulturu. Pri izradi izvješća kontaktiraju se European University Association (EUA), European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE), National Unions of Students in Europe, i Vijeće Europe. Dosad su objavljena tri izvješća.⁶ Europska komisija i njezine članice financiraju i posebne seminare s tematskim područjima iz Bolonjske deklaracije. Izvješća obuhvaćaju analize struktura visokoga školstva, analize zakonodavstava i namjeravanih reformi te analize drugih aspekata visokoga školstva, posebno vezanih uz ciljeve Bolonjskoga procesa.

Izvješća Trends I, II III prate gorespomenute glavne parametre objedinjavanja europskoga visokoškolskog sustava ocrtane Bolonjskom deklaracijom.

Prvo Izvješće (I) zaključilo je da visokoškolski sustavi u Europi pokazuju krajnju složenost i raznolikost, te da ne postoji nikakva značajna konvergencija prema predviđenom sustavu od 3-5-8 (ili 3+2+3) godina studiranja. Isto tako razdvajanje u tzv. "binarni sustav" (sveučilišta – visokoškolska stručna nastava) nije univerzalno; usporedba zemalja koje ga imaju pokazuje velika međusobna neslaganja. T I ističe kako je potreba za objedinjavanjem sustava sve jača s obzirom na međunarodnu konkurenciju, kao što je to na području rada i tržišta sve intenzivnija potreba za skraćivanjem studiranja. Stoga to izvješće predlaže usvajanje gorespomenutih ciljeva, koji su potom i izglasani potpisivanjem Bolonjske deklaracije.

Cilj Izvješća T II bio je usporediti parametre koji bi prema Bolonjskoj deklaraciji trebali dovesti do zajedničkog sustava. Kada je riječ o objedinjavanju, u razdoblju između 1999. i 2001. kada je pisano Izvješće T II, došlo je do nekoliko institucionalnih i stvarnih reformskih pomaka, a ciljevi Bolonjske deklaracije ugrađeni su u strateške planove većine zemalja potpisnica.

Prvi institucionalno-zakonodavni pomak bilo je osnivanje *Europske mreže agencija za procjenu kvalitete* (ENQA) u travnju 2000. Smisao te mreže jest uspostava jedinstvenog sustava procjene kvalitete nastave. Premda je Bolonjska deklaracija stalni izvor rasprava, mreža ENQA nije imala posebnog uspjeha u izgradnji jedinstvenog sustava procjene kvalitete. Razlog tome je dvostruka bojazan: da će jedinstveni sustav kvalitete koristiti "najboljima", ali još mnogo više zbog bojazni da će se utvrditi standardi koje "slabije" zemlje neće moći ispuniti. Mnoge zemlje, posebice Francuska, pokazuju i posebnu bojazan koja proizlazi i iz spoznaje da su najveći, i gotovo jedini uvoznici s tržišta znanja (studentata), odnosno glavni dobitnici konkurentne utrke za studente Britanija i Irska, naime zemlje u kojima se studira na engleskome jeziku.

Bitno je drukčija situacija s mrežom ENIC/NARIC.⁷ Kako bi se ostvario prvi cilj, Europska komisija je na temelju Lisabonske konvencije zajedno s UNESCOM i CEPES ustanovila posebnu mrežu tzv. ENIC/NARIC, koja prati stvaranje mreže informacija o visokoškolskim sustavima i institucijama radi lakšeg priznavanja akademskih stupnjeva. Od osnivanja ENIC/NARIC skupine, građani država koje neće imati razrađen sustav informacija o

---

⁶ Guy Haug, Jette Kirsten (1999); Guy Haug, Christian Tauch (2001); Sybille Reichert, Christian Tauch (2003). Svi dokumenti dostupni su na Internetu (primjerice www.bologna-berlin.de ili www.eua.uni-graz.at)

⁷ Više o ENIC/NARIC mreži na www.enic-naric.net

kvalifikacijama, diplomama i programima imat će velikih poteškoća u priznavanju diploma u drugim zemljama. Premda je Hrvatska nominalno stvorila nacionalnu (ENIC/NARIC) skupinu za priznavanje diploma još 2000. godine, ona donedavno nije bila posebno aktivna niti na domaćem niti na međunarodnom području.⁸

Prema tvrdnjama iz Izvješća II, među europskim zemljama najveću podršku ima cilj mobilnosti studenata i nastavnika. E odredila je niz programa sa značajnim financijskim sredstvima određenim za ostvarenje toga cilja (Socrates/ Erasmus/ Phare), kao i za ostvarenje međunarodne suradnje (tzv. F, tj. "Okvirni")i). Hrvatska se uključila u te programe tek 2001. godine, stoga bitno zaostaje u ostvarenju međunarodne studentske i nastavničke mobilnosti.

Prema Izvješću T II, *zapošljavanje* predstavlja vrlo kontroverzni cilj Bolonjske deklaracije, jer mnoge zemlje članice EU smatraju da ugrožava nacionalne planove za rješavanje problema nezaposlenosti. Međutim, T II zaključuje kako Bolonjska deklaracija "obraća pozornost na sve europskiju dimenziju tema vezanih uz zapošljavanje", i kako je sve uočljiviji trend osnivanja novih, međunarodnih ili ad-hoc programa za zapošljavanje građana drugih zemalja u vlastitoj zemlji.

Tema *konkurentnosti* posebno je izražena u Britaniji, Irskoj, Norveškoj, Flandriji i Švicarskoj, a najslabije je izražena u zemljama jugoistočne Europe. Francuska je izrazila zabrinutost za sve manju atraktivnost europskoga visokog školstva, koja se primjerice očituje u sve manjem broju europskih studenata iz zemalja ne-članica EU. Neke, manje razvijene zemlje ističu potrebu za povećanjem konkurentnosti na nacionalnoj razini, kako bi se smanjio odljev mozgova. Mnoge zemlje, poput Švedske, Njemačke i Britanije, postavile su programe za aktivnu promociju vlastitoga visokoga školstva u svijetu, a tema reklamiranja postaje sve važnija. Neke zemlje pri takvoj se promociji rukovode ne-financijskim motivima, a neke (poput Britanije) gotovo isključivo financijskim. Takvome trendu suprotstavlja se međutim vrlo kaotična, rigorozna i često diskriminatorna politika dodjeljivanja viza.

Bolonjska je deklaracija motivirala zemlje potpisnice da raspravljaju o sve intenzivnijem povezivanju binarnoga sustava. U sve više zemalja uvodi se dodatak diplomu predviđen B i sustav bodovanja više ili manje kompatibilan s ECTS-om.

Dok se Trends II usredotočio na početak *legislativnih* promjena (posebno u Jugoistočnoj Europi), i na procese kojima se jačaju zajednička obilježja integracijskih procesa, Izvješće T III, zbog vremenskog razmaka od potpisivanja B, mogao je napraviti temeljitiju analizu točaka slaganja i otpora. Unatoč činjenici da je riječ o djelovanju "odozgo", kojom Europske institucije pod okriljem E tek pokušavaju stvoriti okvir za zajedničko zakonodavstvo, Izvješće T III obuhvaća analize stavova čelnika institucija visokoga obrazovanja, ministara i službenika na području visokoga obrazovanja, i iz tih se *statistički* obrađenih stavova mogu izvući neki zaključci. (U trenutku *službeno* tumačenje tih stavova i analiza nije moguće dati: oni će biti dani na konferenciji u Berlinu, krajem rujna 2003.).

T III poput prethodnih, prati europske pokazatelje vezane za ciljeve Bolonjskog procesa, naime mobilnost, strukturu kvalifikacija, uvođenje ECTS-a i programa za cijeloživotno

---

⁸ Naime, priznavanje diploma bilo je de facto pod ingerencijom pojedinih fakulteta, a ne pod ingerencijom države. Tako su se u stvarnosti stvarali posebni problemi: prvo, da fakultet ne priznaje diplome vrlo uglednih sveučilišta, posebno onih s trogodišnjim trajanjem studija primjerice britanskih, poput London School of Economics, pod izgovorom da studiji "nisu istovjetni"; drugo, da se student kojemu diplomu nije priznalo jedno sveučilište, obraća drugome s istim zahtjevom za priznavanje diplome.

obrazovanje, te interne i eksterne sustave praćenja kvalitete. Prema tome izvješću, mobilnost studenata i nastavnika se bitno povećava, ali trend uvoza je na strani onih zemalja koje imaju programe na engleskome jeziku (osim Britanije i Irske, spominju se Nizozemska, Danska i Švedska, a Francuska je uvoznik s ne-europskih područja). Samo 30% ispitanika s europskih visokoškolskih institucija tvrdi da u njihovim zemljama i na njihovim institucijama postoji ciljani marketing za regrutiranje studenata. Zemlje koje sistematski provode takav marketing prema studentskoj populaciji, ujedno su i najveći uvoznici i najveći korisnici.

T III spominje sve veći broj zemalja koje imaju ili uvode "dvoredno" studiranje (diploma – magisterij), kao i binarni sustav (sveučilišni – veleučilišni studij), što je važno radi postizanja suglasnosti o vrijednosti pojedine diplome.

Praćenjem broja programa sa uzajamnim kvalifikacijama sveučilišta iz različitih zemalja pokazalo se da je njihov broj vrlo mali. U većini zemalja ne postoji zakonska mogućnost dodjeljivanja zajedničkih (međunarodnih) akademskih stupnjeva.

Status Lisabonske konvencije bitan je pokazatelj stupnja objedinjavanja Europskog visokoškolskog prostora. On je za sada još uvijek u razmjerno rudimentarnom stanju. Unatoč činjenici da su mnoge zemlje potpisale Lisabonsku konvenciju, u stvarnosti to ne znači da institucije koje bi trebale pratiti strukturu kvalifikacija funkcioniraju, kao ni to da se konzultiraju nacionalne institucije kao što su skupine ENIC/NARIC. Prema Izvješću TIII samo 20% visokoškolskih institucija surađuje s nacionalnom ENIC/NARIC komisijom, 25% ne surađuje, a 28% uopće niti ne zna što je, ili da uopće postoji njihova ENIC/NARIC komisija. Priznanje diploma vrlo je nestrukturirano, ono često ovisi o sveučilištu ili čak fakultetu na kojem student želi dalje studirati, ili koje smatra da je samo kvalificirano procijeniti kvalitetu diplome radi zapošljavanja na domaćem tržištu. To se izrijekom suprotstavlja tendenciji Bolonjske deklaracije.

Dvije trećine institucija visokoga školstva u Europi, prema Izvješću, koristi ECTS kao sustav kreditnih bodova, a koriste sustav bodovanja. Međutim, autori dodaju kako tako visoku brojku korisnika bodovnih sustava treba dodatno ispitati, jer se čini da ona ne odgovara stvarnome stanju.

Što se tiče stanja u Hrvatskoj, trebalo bi reći kako je sustav akumulacije bodova tek prvi korak pri uspostavi jedinstvenog sustava. Naime, ECTS pretpostavlja da je radno opterećenje kolegija po semestru glavni kriterij za mogućnost procjene kvalifikacije, stoga većina kolegija ili studija ima isti broj bodova, a u nekim zemljama u kojima se studira duže, student može sakupiti i više ECTS bodova, što ne znači da je njegova kvalifikacija "bolja". Priznanje diploma može uslijediti tek nakon temeljitije analize "diplomskog dodatka", koji prema Bolonjskoj deklaraciji postaje svojevrsna obaveza potpisnica.

U zaključku ovoga kratkog prikaza stanja u Europi moramo istaknuti kako u Bolonjskom procesu još uvijek postoji niz neizvjesnosti. Primjerice, hoće li stvarno doći do univerzalnog priznavanja diploma? Hoće li se uspostavljati jedinstveni školski programi? Hoće li skraćenje studija stvoriti potrebnu kvalitetu za društvo utemeljeno na znanju? Hoće li doći do sve intenzivnijeg odbacivanja raznolikosti i nacionalnih tradicija? 2010. godinNa nacionalnom ili regionalnom planu, i dalje je otvoreno pitanje hoće li skraćenje studija dovesti do nezaposlenosti u sektoru visoke naobrazbe, posebno u onim zemljama koje trebaju najviše socijalnog kapitala? Hoće li ECTS biti jedini izvor procjene kvalitete studija?

S obzirom na to da i većina zemalja E mora uskladiti svoje nacionalne imperative s europskima, i da niti jedna zemlja ne predstavlja "stereotip" ili kanon za usporedbu prema kojemu bismo uspoređivali "zaostatke" za E (zbog čega se govori o Bolonjskom *procesu*), za potrebe ovoga članka usporedba realnih statističkih kriterija neće nam dati pravu sliku domaćega stanja ili zaostajanja. Štoviše, zanimljivo je u tome kontekstu spomenuti, da zemlje poput Hrvatske i ostalih zemalja na području Jugoistočne Europe, koje se de iure smatraju "zemljama drugoga reda", naime zemlje u kojima zbog bespogovorne namjere priključenja Europi postoji gotovo potpuno slaganje s ciljevima europskih reformi, povratno služe kao instrument pritiska na veće zemlje, u kojima je zbog tradicije još teže izvesti namjeravane reforme. Spoznaja da je tome tako, pruža mogućnost aktivne promocije tih ciljeva i aktivnije uloge Hrvatske na međunarodnome planu.

Za razliku od drugih područja usklađivanja zakonodavstva s E, područje zakonodavstva visokoga školstva u Europi još relativno nestrukturirano, što za Hrvatsku kao zemlju koja se namjerava priključiti E ima nekih prednosti: ona može aktivno u pripremanju zakonskih okvira kojima će se potom povinovati a terminologija "zaostajanja za Europom" manje je primjerena na području visokoga školstva negoli drugdje.

4. Hrvatska, pristupnice i zemlje u regiji

Za nas najznačajniji dio izvješća T II odnosi se na posebno izvješće o zemljama pristupnicama, te zemljama Jugoistočne Europe. Iz tog posljednjeg dijela izvješća vidljiva je usporedba Hrvatske s drugim zemljama u regiji, odnosno sa zemljama pristupnicama. Skraćeni dio toga velikog usporednog tabličnog prikaza donosimo u prilogu 1.

Izvješće se sastoji od dva dijela: prvi se odnosi na pravnu legislativu zemalja pristupnica i zemalja Jugoistočne Europe. Ono je stvoreno na temelju posebne radne skupine Europske komisije. Ta je skupina u Hrvatskoj de facto počela djelovati tek 2000. godine, kada je program već bio na koncu. Aksiom te radne skupine bio je da bez integriranoga sveučilišta nema napretka. LRP je primjerice inzistirao da Češka i Mađarska odustanu od reformi koje bi vodile parcijalizaciji sveučilišta (po uzoru na sustav iz bivše Jugoslavije). U tome je kontekstu Hrvatska, uz zemlje jugoistočne Europe, bila apostrofirana kao zemlja u kojse ne može očekivati razvoj visokoga školstva bez integracije sveučilišta.

U drugome se dijelu posebnoga izvješća T II navode usporedni podaci prema nekoliko parametara. Tablica 1. odnosi se na usporedbu sustava i strukture akademskih stupnjeva u nama "srodnim" zemljama. Prema toj tablici postoji velika podudarnost u "dvorednom" studiranju (diploma-magisterij), kao i "jednorednom" doktorskom studiju na sveučilištima (s iznimkom Mađarske), ali veliku podjelu s obzirom na podjelu i trajanje samih škola (sveučilišta – visoke škole). Druga tablica, koja ističe usporedbu vrsta kvalifikacija koje se nude na obrazovnim sustavima tih zemalja pokazuje golemu raznolikost koja vlada u dodijeljivanju akademskih stupnjeva.

Okvirno podatke možemo protumačiti na sljedeći način: Prvo, Hrvatska ima binarni (sveučilišta – visoke škole), i dvoredni sustav (two-tier sustav: diploma - magisterij) kakav se predviđa usklađivanjem u Bolonjskome procesu. Unitarni sustav (samo sveučilišta) godine 2001. imali su Albanija, BiH, Češka, Makedonija, Rumunjska, Slovačka, Jugoslavija, Crna Gora, Kosovo. Jednoredni sustav (izravna titula magistra) imala je Mađarska. Doktorski studij može također biti dvoredni (doktorat - habilitacija). Takav sustav ima samo Litva, premda su ga neki fakulteti i neke struke kod nas također prakticirale po uzoru na Njemačku. Sustav

dualnoga upisa (redovni studenti – "studenti za vlastite potrebe") prema tablici 6. postoji i u brojnim drugim zemljama istočne Europe. U usporedbi sa zemljama Europe, velik broj zemalja istočne Europe ima sustav plaćanja školarina. Zanimljivo je spomenuti da je u nekim zemljama (poput Malte) u potpunosti ukinut numerus clausus, kao i to da ga ponekad određuje država, a katkada regija ili sama sveučilišta. Hrvatska dakle nije jedinstvena po tome što ima nejednak sustav upisa, a potom i financiranja studija. S obzirom da Bolonjski proces ne govori ništa o sustavu numerus clausus, niti posebno ističe važnost državnih matura, navedeni će podaci postati bitni možda u kasnijem tijeku integracija.

Dok se u većini zemalja magisterij može steći već nakon pet godina, u Hrvatskoj, Bosni, Albaniji, Litvi, Jugoslaviji i Makedoniji, magisterij se stiče tek nakon 6 ili više godina studiranja. Tablica 2. stoga objašnjava zašto se u Hrvatskoj duže studira negoli drugdje. Zanimljiva je podudarnost svih nacionalnih sustava iz tablice 3. (premda se u retku o Hrvatskoj netočno tvrdi da upisne ispite na sveučilište vodi Ministarstvo školstva). U istoj tablici, u koloni dva, vidljivo je da gotovo svi sustavi imaju numerus clausus, barem kada je riječ o državno sponzoriranim studentima. Za ostale vrijedi "autonomija sveučilišta" uz dodatnu školarinu.

Zanimljivo je da većina zemalja pristupnica i zemalja u regiji ima razmjerno sličan sustav financiranja studija, naime kvote studenata za koje plaća država i slobodno upisivanje studenata na temelju kriterija visokoškolskih ustanova – uz plaćanje. U nekim se zemljama razmišlja o općem sustavu školarina (prema kojem bi svi studenti plaćali studij). Takvi sustavi odudaraju od "standarda" zemalja Zapadne Europe, pogotovo u skandinavskim zemljama gdje ne postoje privatne visokoškolske ustanove, niti sustav školarina za studij za osobne potrebe.

Sličnosti vrijede i za sustav "vertikalne mobilnosti". U većini srodnih zemalja, upis na stručnu visoku školu ne omogućuje daljnje napredovanje u sustavu višegodišnjeg "akadenskog" obrazovanja, što odudara od namjera Bolonjske deklaracije.

U sažetku usporedbe možemo reći da u gotovo svim formalnim parametrima koje promatra izvješće T II – Hrvatska ne odskaje od standarda zemalja pristupnica i zemalja u regiji. Međutim kako ćemo vidjeti niže, uvođenje binarnoga sustava u Hrvatskoj 1998. stvorilo je golemi niz problema koji danas nagrizaju cijeli sustav visokoga školstva. Isto tako, još ne možemo prosuditi kakve će stvarne posljedice imati nominalno uvođenje kriterija iz Bolonjskoga procesa u naš novi Zakon, jer deklarativno uvođenje novih institucija kako bismo se "približili Europi" po sebi nije dovoljno.

5. Formalna i strukturalna usklađenost europskim sustavom i Bolonjskom deklaracijom

Prihvatanje ciljeva Bolonjske deklaracije putem domaćega zakonodavstva, tek je prvi korak prema stvarnim reformama. Hrvatska je nedavno izglasanim Zakonom nominalno prihvatila gotovo sva načela koja slijedi Bolonjski proces. Ona je stavkom o autonomiji sveučilišta u novome Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokome školstvu iz srpnja 2003. preskočila stubu koja je predstavljala glavni kamen spoticanja, zbog kojega nas E nije pratila kao "punopravnu" članicu ili potpisnicu Bolonjskog procesa. Godine 2002. potpisali smo i ratificirali Lisabonsku konvenciju, čime smo (bez prave svijesti o posljedicama) preskočili legalno stanje drugih, većih zemalja, koje su je samo potpisale, ali ne i ratificirale. Promotivši zakonodavni okvir za priključenje, čini se da nema isuviše velikih problema za

"priključenje" Europi.⁹ Ovi zakon, postavljanjem dobrih namjera ne mora nužno i stvarno postići ono što se namjerava postići reformskim procesima u Europi. Unatoč tomu, treba reći da je zakonski okvir ono što u prvome redu zanima Europsku uniju.

Po nekim realnim pokazateljima, Hrvatska ne zaostaje bitno za ostalim zemljama pristupnicama (i zemljama u regiji). Ona trenutno ima 5 sveučilišta i po tome je na razini europskoga prosjeka (jedno sveučilište na osamsto tisuća do milijun stanovnika). Razina investicija u područje visokoga školstva kreće se oko 1% GDP-ja, a prema nekim podacima rashod na tom području je i viši od europskoga prosjeka. Hrvatska ne odudara niti po broju studenata, niti po broju nastavnika, niti po broju sveučilišta i visokih škola (prema demografskim kriterijima), niti po financijskim ulaganjima. Postoje čak i trendovi uočeni u najrazvijenijim sustavima, poput sve većeg broja upisanih žena, a slijedimo i trend sve većeg ukupnog upisivanja studenata u generaciji, i sve veće pragmatizacije studija, mjerimo li taj parametar sve većim brojem studenata upisanih u "vocational" studije, tj. stručnu nastavu.

Hrvatska međutim ima vrlo malen broj visokoobrazovanih stanovnika (7%), i to je bio jedan od motiva za uvođenje veleučilišta i za osnivanje Sveučilišta u Zadru 2002. godine. Međutim, umjesto osnivanja novih institucija, čini se mnogo važnijim osnivanje programa cijeloživotnog obrazovanja, jer je razmjerno najlošija situacija sa starijim generacijama. Regionalna distribucija znanja je vrlo loša. Više od 50% znanstven, i još veći dio proračuna za visoku naobrazbu i znanost koncentrirano je u Zagrebu. Te dvije činjenice ukazuju na velike probleme za regionalni razvoj. Osim "brain draina" prema drugim zemljama, u Hrvatskoj je mnogo važniji "brain drain" iz lokalnih zajednica prema Zagrebu.

5.1 Strukturni problemi visokg školstva na putu prema EU

Međutim, postoje i brojni drugi, važniji problemi. Glavni su institucionalni problemi koji opterećuju integrativne procese u Europski prostor visokoga školstva: realizacija autonomije sveučilišta, slaba državna uprava, financijski i pravni položaj visokoškolskih institucija, nemobilnost nastavnog kadra i dr

Autonomije sveučilišta. Premda će od 2005. početi funkcionirati sustav financiranja preko sveučilišta, a ne preko fakulteta kao što je to bilo do sada, čime će se jamčiti veći utjecaj sveučilišta u kreiranju programa i mobilnosti, postavlja se pitanje hoće li fakulteti kao dosadašnji nositelji autonomije biti spremni prihvaćati tuđe programe i studente, kako je predviđeno Bolonjskom deklaracijom.

Primjena ECTS sustava bodovanja i nostrifikacije diploma. sveučilišta će morati omogućiti internu mobilnost studenata unutar većih institucija, što do sada nije bio slučaj, ili pak mobilnost studenata na nacionalnoj razini. Sustav ECTS bodovanja, počiva na ideji radnoga opterećenja (30 bodova po semestru), i zamišljen prvenstveno kao sustav nostrifikacije pojedinih predmeta "prema van", naime u slučaju stranih studenata.

Nostrifikacije diploma. Odsutnost države na području nostrifikacije diploma (unatoč postojanju ENIC/NARIC agencije) pokazuje da bi sveučilišta i dalje mogla stvarati stvarne probleme studentima koji bi željeli studirati u Hrvatskoj, ili pak onima koji su samo dio studija proveli na nekom drugom sveučilištu. Dosadašnja iskustva pokazuju da će biti golemih problema s nostrifikacijama studija. Ako je suditi prema sadašnjoj praksi, ionako slaba

---

⁹ Ustvari, upravo je navodni "zahtjev Europe" bio glavni motiv da se bez velike javne rasprave donese novi zakon, dok su prethodni pokušaji donošenja zakona, bez "pečata" EU, nailazili na goleme otpore institucija visokoga školstva i znanosti.

mobilnost domaćih studenata ostat će na istoj razini, bez obzira na uvođenje novog sustava kreditnih bodova. Stoga će problem autonomije sveučilišta uskoro u prvome redu postati problem priznavanja odslušanih kolegija na drugim fakultetima ili sveučilištima. Varijanta istoga problema mogla bi se postaviti i u slučaju da sveučilišta svojim statutima utvrde da su ona nadležna za nostrifikacije, čime bi se onemogućili pokušaji da se kroz ENIC/NARIC skupinu pojača mobilnost i zapošljavanje stranaca.

Mobilnost studenata i nastavnika te problemi zapošljavanja. Kada je riječ o zapošljavanju, čini se da Hrvatska ne predstavlja isuviše atraktivnu zonu, te zbog toga za sada ne bi trebalo posebno brinuti o stranim studentima ili zaposlenicima. Međutim, kada dođe do stvarnih problema, naime u oba slučaja mobilnosti, čini se da će država morati intervenirati. (Hoće li time narušavati autonomiju sveučilišta?) Pretpostavimo li da je namjera Bolonjske deklaracije stvaranje sustava 3+2+2, (o čemu se u raznim dokumentima na temelju Bolonjske deklaracije izriču vrlo uvjetni sudovi), tada će se postaviti nov problem: kako reformirati sadašnji sustav studiranja da se kolegiji i studiji koji danas traju četiri godine pretvore u trogodišnje studije? Hoće li doći do viška radne snage? Hoće li tada doći do "prestrojavanja" nastavnika na važnije ili atraktivnije predmete?

Niz problema vezan je za horizontalnu i vertikalnu mobilnost nastavnika i studenata. Programi kojima se financiranje stručnog osposobljavanja vezalo za ostanak na regionalnim sveučilištima nisu uspjeli. Pitanje međunarodne konkurencije nastavnika dosad se nije postavljalo jer su barijere za zapošljavanje stranaca bile nesavladive, a nastavni programi se nude gotovo isključivo na hrvatskome jeziku, pa naš akademski prostor nije posebno atraktivan. Često smo o mobilnosti visokoobrazovanih razmišljali u kategoriji "odljeva mozgova". Da je za to postojala politička volja, taj se odljev mogao nadoknaditi "priljevom" iz drugih zemalja, kao što su to primjerice činili naši susjedi u Sloveniji. Hrvatska nije bila uključena u programe Phare i Socrates za razmjenu studenata i nastavnika i to je bila velika prepreka integracijama. Studenti i nastavnici nisu imali priliku surađivati s kolegama na stranim sveučilištima. Većina takvih programi mobilnosti više ne postoji, pa će Hrvatska za ostvarivanje tog naoko jednostavnog cilja - postizanja stvarne integracije u europski prostor visokoga školstva očitom morati financirati iz domaćih proračunskih sredstava. Taj izgubljeni korak teško ćemo nadoknaditi.

Mnogi stručnjaci vjeruju da Hrvatska ima visokokvalificirani kadar koji lako može konkurirati u Europi i svijetu, te da barem neke institucije imaju visoku reputaciju kakvu su imale nekoć (u doba hladnoga rata). Nažalost, konkurencija stručnjaka iz drugih dijelova Europe postala je tako jaka da je visokoobrazovani kadar iz Hrvatske za Europu postao nevidljiv. Naše obrazovanje širokoga spektra bilo je dobro kao kvalifikacija u uvjetima "trećega vala" – u uvjetima industrijalizacije, ali ono je uglavnom nedovoljno specijalizirano u uvjetima "industrije znanja" ili informatičke tehnologije. To ne znači da ne raspoložemo dobrim informatičarima, već da drugi stručnjaci nedovoljno koriste informatičku tehnologiju. Međutim, pozitivna je činjenica da je Europska unija shvatila kako "brain drain" de facto oslabljuje kulturni i socijalni kapital upravo onih zemalja koje ga najviše trebaju, stoga programi mobilnosti izrijeком ističu nužnost povratka stručnjaka u matične zemlje.

Financijska neracionalnost. U sustavu dezintegriranih sveučilišta nastaju veliki problemi neracionalnosti trošenja novca odnosno rasipanja akademskih resursa. To je vidljivo iz činjenice da svaki fakultet ima svoje nastavnike za identične predmete na različitim fakultetima. Za neke je taj problem tek nominalan (jer bi veći broj studenata ionako moralo

opsluživati više nastavnika). Međutim, neracionalnost se tada vidi u gomilanju administracije i pomanjkanju međufakultetnih ili interdisciplinarnih programa (Polšek 2003., Bajo 2003).

Loše stanje državne uprave. Državna uprava nadležna za područje visokoga školstva u vrlo je lošem stanju, i prema strukturi kvalifikacija ona ne može zadovoljiti elementarne zahtjeve vođenja visokoobrazovne politike. Ne postoji sustavno vođenje statistika, niti sredstva kojima bi se institucije sustava prisilile da vode relevantne statistike. Mali broj zaposlenih u Upravi za visoku naobrazbu MZT-a raspoređen je kao logistika para-institucijama sustava kao što je primjerice Nacionalno vijeće za visoku naobrazbu (a prema novome Zakonu iz 2003. situacija će se pogoršati uvođenjem većeg broja sličnih "agencija"). Međutim, za funkcije koje bi prema Bolonjskome procesu trebale postojati (primjerice za ENIC/NARIC – odnosno nostrifikacije diploma), ne postoje posebni kadrovski opremljeni uredi.

Problemi dualnoga sustava. Niz problema uveden je binarnim (ili dualnim) sustavom 1998. godine, odnosno razdvajanjem stručnih i znanstvenih studija i institucija. Na sveučilištima kod nas naime postoje četverogodišnji studiji koji su u stvari "stručni" a ne "znanstveni", pa se studentima nude isti studiji, čak s istim nastavnicima, jednom kao "stručni" a drugi put kao "znanstveni". Većina tih stručnih, veleučilišnih studija obavlja se na sveučilištima, samo s drugim institucionalnim imenom. Do institucionalnog razdvajanja u stvarnosti nikada nije došlo. U gotovo svim slučajevima postoje neriješena imovinska pitanja, pa čak i sudski sporovi na teret poreznih obveznika. Prema podacima iz 2001. godine, na tri hrvatska veleučilišta nije bilo nijedne zaposlene osobe uključujući i funkciju rektora. Za 19.529 studenata (danas je taj broj bitno veći) nastavu obavlja 91 predavač od kojih samo 25 ima znanstveno-nastavno zvanje (za sve podatke vidi Polšek 2002). Nastavu uglavnom obavljaju nastavnici sa sveučilišta, ali taj *outsourcing* smanjuje kvalitetu nastave na sveučilištima. Maleni troškovi, kratko vremensko trajanje studija i velik broj studenata koji plaćaju "stručni" studij (63%) čine takve studije privredno vrlo atraktivnim. Ali ekonomska profitabilnost takvih studija nije se pretočila u kvalitetu: štoviše, u velikom broju slučajeva "stručni" studiji su paravan za dodatni izvor prihoda sveučilišta ili čak za posve privatne interese nositelja. Premda po sebi koristan, poduzetnički mentalitet veleučilišnih institucija nagriza znanstvenu i stručnu jezgru nastave. Činjenica da isti nastavnici uglavnom rade na obje vrste institucija i studija otežava ionako velik problem nepragmatičnosti studija, tj. odvojenost studija od prakse i stvarnog života. Unatoč činjenici da dualni sustav danas ima velik broj europskih zemalja, te da je predviđen Bolonjskim procesom, naš "dualni" sustav nije idealno riješen i njegovo je uvođenje 1998. *de facto* na različite načine ugrozilo cijeli sustav visokoga školstva.

Kontrola kvalitete i zaposlenost. Sve eksterne (međunarodne) procjene kvalitete naših visokoškolskih institucija (Salzburg Seminar 2000., CRE 2000.) ističu problem zaposlenosti i zapošljavanja u području visokoga školstva (i znanosti). Nastavnički kadar je razmjerno star i nemobilan. Unatoč nekim zakonskim prerogativima za obnovu nastavnoga kadra, te se zakonske odredbe ne koriste. Programi zapošljavanja znanstvenih novaka su svakako dobrodošli, ali oni neće riješiti probleme sve dok se ne uvedu sustavi eliminacije nekvalitete. Štoviše, u sustavu "stalne zaposlenosti" (*de facto*), oni će ustvari stvoriti "usko grlo" i onemogućiti daljnje zapošljavanje mladih. Ali to je problem gotovo svih europskih zemalja. Međutim, statistike znanstven (Jovičić et al. 1999. i Sorokin et al. 2002) pokazuju da skleroza u zapošljavanju ima izravne znanstvene posljedice: broj znanstvenih referenci, unatoč tzv.

Matejevom efektu" u znanosti ("tko ima - dat će mu se") opada s rastom prosječne starosti nastavnog i znanstvenog osoblja.¹⁰

Cijeloživotno obrazovanje. Programi cjeloživotnoga obrazovanja uglavnom se smatraju ekstenzijom nastave petog ili šestog stupnja (kao dopuna srednjoj ili čak osnovnoj školi), unatoč činjenici da neka "otvorena sveučilišta" nude diplome nalik visokoškolskima. Međutim, premda bujaju "stručni" tj. veleučilišni studiji, mnoge elementarne struke, zanati, vape za stručnom radnom snagom. Zbog svijesti da će Hrvatskoj u budućnosti biti potrebna vrlo specijalizirana radna snaga Europska je komisija u suradnji s ministarstvom prosvjete ustanovila posebnu kako bi se potaknula reforma "vokacijskog" obrazovanja. Međutim zbog sve jače konkurencije na svjetskom tržištu, usku je specijalizaciju potrebno nadopunjavati cjeloživotnim obrazovanjem zbog mogućnosti prekvalifikacije. Takvih programa kod nas je izuzetno malo.

Slaba suradnja privrede i visokoga školstva. Suradnja i državnih visokoškolskih ustanova simbolična je. Gospodarska komora, i neke važne hrvatske industrije često su isticale kako kvalifikacije koje se dodjeljuju na sveučilištima nisu dovoljno dobre za zapošljavanje u njihovim organizacijama. S druge strane, utjecaj na izgradnju programa gotovo je nemoguć. Zbog nekoliko razloga sveučilišta na takve prijedloge reforme nastavnih programa gledaju s podozrivošću: prvo, ona smatraju da je "znanstveno" obrazovanje fundamentalnije od pragmatičnih potreba te da se pragmatičnošću "snižava" razina studiranja; drugo, pragmatizam takvih zahtjeva legalno treba usmjeriti na stručne a ne sveučilišne studije; treće, među nastavnicima postoji opravdana bojazan da bi takvi programi uveli kriterije kvalitete koje oni sami ne mogu zadovoljiti a posljeticu, tu je i zakonska regulativa koja ne omogućava ili bitno otežava transfer stručnosti bez potrebnih akademskih stupnjeva u nastavu.

Marketing visokoga školstva. Premda postoje dani sveučilišta na kojima se oglašavaju aktivnosti visokoškolskih institucija, sustavni marketing hrvatskoga školstva ne postoji. Na domaćem tržištu takva je poduzetnost bila dvosjekli mač: povećanje broja studenata nije pratilo analogno povećanje ulaganja u atraktivnije struke, već je smanjivala kvalitetu nastave. Posve je realna opasnost da se marketinški najambicioznije institucije novom zakonskom regulativom (o autonomiji sveučilišta) upisnim kvotama destimiraju i izjednače s onim neambicioznijima.

Sve navedene činjenice govore nam da i na području visokog obrazovanja slijedimo naš stariji model drugih grana: slijedimo prijedloge zakonske regulative koja se od nas traži, ali ta je zakonska regulativa tek prvi korak, koji najčešće nije presudan, za stvarnu integraciju i pojačanje konkurentnosti. Ne treba međutim smetnuti s uma, da su brojni navedeni problemi i problemi šireg konteksta: da model socijalne države na kojem počivaju današnja europska sveučilišta doživljava krizu, te da se ne može oduprijeti konkurenciji jakih privatiziranih i poduzetnih sveučilišta u Sjedinjenim državama, Japanu i Australiji; da je Humboldtovsko sveučilište (širokog općeg prosvjećenja pojedinaca) u biti mrtvo; da se načini zaobilaženja platne uravnilovke u Europi i Hrvatskoj (tzv. "moonlightingom" – apošljavanjem na više radnih mjesta istodobno) ne mogu održati usporedo sa zahtjevima za kvalitetom; da se time potiče ionako jaka skleroza u zapošljavanju. Ali to je slaba utjeha za one koji jednom sustavu koji tek namjerava postati konkurentan (Bolonskom procesu integracija) tek žele pristupiti.

---

¹⁰ "Prosječno (za sva znanstvena područja) ima 17,84% znanstvenika koji nisu ništa objavili, tj. 1160 doktora znanosti nije objavili ništa u šest godina... Među zaposlenima najviše neproizvodnih doktora znanosti ima između 54 i 62 godine života." (Jovičić et al, 1999:520-522). Vidi slično u Andreis (1998) i Klaić (1998).

6. Zaključak

Zakonom o znanstvenoj djelatnosti i visokome školstvu iz srpnja 2003. te ratificiranjem Lisabonske konvencije (2002) skinute su gotovo sve legalne barijere za "priključenje Europi". Za razliku od drugih područja, čini se da na području visokoga školstva neće biti problema sa zakonskom regulativom koji postoje na drugim područjima. To je dobra vijest. Međutim, valja upozoriti na nekoliko činjenica: Prvo, "priključenje Europi" na području visokoga školstva nije svrha po sebi, stanje koje se može "dovesti u red" tek kozmetičkim prepravkama u zakonima. Ali čak i taj zadatak slijeda europskih trendova mogao bi postati problem, ako se ne pojača državna uprava i sveučilišna administracija. Nadalje, posve je moguće, a i realno, da ćemo zakonodavno biti "priključeni Europi", a da ćemo se od nje, ne bude li reforma zakona pratila stvarne promjene u tom području, sve više udaljavati: da će sve više studenata studirati u inozemstvu i da će se stopa "brain draina" pojačavati te da će sve više nastavnika smatrati druge zemlje i sveučilišta atraktivnijima. Posljedice takvog dobrovoljnog "priklučka" tada će biti loše. Primarni ciljevi Bolonjske deklaracije međutim nisu da prisile zemlje članice ili potpisnice da djeluju u nekom smjeru koji same ne žele, već da potaknu na razmišljanje o tome što doprinosi općoj atraktivnosti nekog obrazovnog sustava, kao i na djelovanje u tom pravcu. Valja se stoga pripremiti na oštru konkurenciju među sveučilištima i drugim visokoškolskim ustanovama, uvođenjem novih i atraktivnih programa s visokokvalificiranim kadrovima sposobnim da svoje znanje prenesu ne samo na vlastitom, nego i na nekom drugom, svjetskom jeziku. Potrebno je organizirati međunarodne programe s internacionalnim diplomama. Potrebno je pripremiti se i na oštru konkurenciju među samim nastavnicima i studentima ponudom atraktivnih i visokostručnih, i tehnološki zahtjevnih programa. Tek ćemo takvim poboljšanjem stvarne kvalitete nastave i istraživanja moći postati pravi partneri u ujedinjenoj Europi.

Za utjehu je međutim činjenica da na tom novootvorenom tržištu ideja i studenata naši problemi nisu samo *naši*. Većina zemalja Europe trenutno ima negativnu bilancu socijalnog kapitala kojeg zovemo studentima. Ali iz toga ne smijemo zaključiti da pomaci nisu potrebni, jer bez mobilnosti, novim zatvaranjem, nećemo postići kvalitetu koja je potrebna na tome tržištu. Budući da je (engleski) jezik danas glavni kriterij stvaranja takve bilance, onda u tome treba vidjeti našu šansu, jer naša početna pozicija (naoko loša) prema tome kriteriju nije ništa lošija od brojnih zemalja, pogotovo onih s golemom kulturnom tradicijom, koje se i dalje upinju da zadrže samo domaće tržište. Iskoristimo li je, tek ćemo time postati ravnopravni partneri na svjetskom tržištu znanja i ideja.

- 7riješitihare ili Socrates
- Nastavnici se trebaju upoznati sa velikim međunarodnim projektima poput prioriteta "Šestog okvira" . Treba prebroditi teškoće u uspostavljanju kontakata nastavnika i istraživača s zbog dobivanja međunarodnih projekata, jer je malodušnost koja je zahvatila domaće nastavnike postaje proročanstvo koje se samo ispunjava: ako smatramo da takva participacija nema smisla, teško da će neka druga zemlja to učiniti za nas.

Potrebno je intenzivirati *eksternu* kontrolu kvalitete. Prema riječima članova LRP, agencije za kontrolu kvalitete, poput našegga, koji nastaje kada predstavnici takve agencije ocjenjuju rad ili dopuštaju neku djelatnost u institucijama konkurentnim njihovoj.

Popis kratica

BD	Bolonjska deklaracija
BP	Bolonjski proces
CEPES	le Centre Européen pour l'Enseignement Supérieur / Europski centar za visoko obrazovanje
CRE	Rector's Confederation of Europe (od 2001. EUA) / Europska rektorska konferencija
EBRD	European Bank for Research and Development / Europska banka za istraživanje i razvoj
ECTS	European Credit Transfer System / Europski sustav transfera kredita
EHEA	European Higher Education Area / Europski prostor visokoga školstva
ENIC	European Network of Information Centres / Europska mreža informacijskih centara
ENQA	European Network of Quality Assessment / Europska mreža za procjenu kvalitete
ERA	European Research Area / Europski istraživački prostor
EUA	European University Association / Europska sveučilišna asocijacija
EURASHE	European Association of Institutions in Higher Education / Europska asocijacija institucija visokoga školstva
GATS	General Agreement on Trade in Services / Opći sporazum o trgovini uslugama
LLL	Life-long learning / Cijeloživotno obrazovanje
LRP	Legislative Reform Program / Program zakonodavne reforme
MZT	Ministarstvo znanosti i tehnologije
NARIC	National Academic Recognition Information Centres / Nacionalni informacijski centri za akademsko priznavanje
NUOSE	National Unions of Students in Europe / Nacionalni sindikati studenata u Europi
OECD	Organization for economic Cooperation and Development / Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Organizacija za obrazovanje, znanost i kulturu Ujedinjenih naroda

Bilješke

¹ OECD Indicators (2000.) poglavlje C2.

² TRENDS III, str 11. Europska Unija ne namjerava u pregovarački paket usluga podložnih liberalizaciji uključiti i obrazovanje. O tome vidi primjerice www.wdm.org.uk

³ Hrvatska nije bila među njima jer na ministarski sastanak u Bologni nije bila pozvana. Tek je na Ministarskom sastanku u Pragu 2001. Hrvatska Praškom izjavom (vidi www.eua.uni-graz.at), kao jedina zemlja regije, pristupila Bolognskom procesu.

⁴ Guy Haug, Jette Kirsten (srpanj 1999) Trends in Learning Structures in Higher Education I, izvješće koje je prethodilo potpisivanju Bolonjske deklaracije; Guy Haug, Christian Tauch (travanj 2001) TRENDS in Learning Structures in Higher Education II, izvješće pripremljeno za Ministarski sastanak u Pragu 2001.; Sybille Reichert, Christian Tauch (svibanj 2003) Trends in Learning Structures in European Higher Education III, izvješće o kojemu će se tek raspravljati na Ministarskom sastanku u Berlinu u rujnu 2003. Svi dokumenti dostupni su na Internetu (primjerice www.bologna-berlin.de ili www.eua.uni-graz.at)

⁵ Više o ENIC/NARIC mreži na www.enic-naric.net

⁶ Naime, priznavanje diploma bilo je de facto pod ingerencijom pojedinih fakulteta, a ne pod ingerencijom države. Tako su se u stvarnosti stvarali posebni problemi: prvo, da fakultet ne priznaje diplome vrlo uglednih sveučilišta, posebno onih s trogodišnjim trajanjem studija primjerice britanskih, poput LSE, pod izgovorom da studiji "nisu istovjetni"; drugo, da se student kojemu diplomu nije priznalo jedno sveučilište, obraća drugome s istim zahtjevom za priznavanje diplome.

⁷ TRENDS II, str. 17.

⁸ TRENDS II, str. 22

⁹ TRENDS II, str. 5.

¹⁰ Ustvari, upravo je navodni "zahtjev Europe" bio glavni motiv da se bez velike javne rasprave donese novi zakon, dok su prethodni pokušaji donošenja zakona, bez "pečata" Europske unije, nailazili na goleme otpore institucija visokoga školstva i znanosti.

¹¹ Bajo, A. (2003). *Financiranje visokoga školstva u Hrvatskoj*, Institut za javne financije, Zagreb.

¹² Za detaljni popis stvarnih problema vidi: Polšek, D. (2003.) "Stanje visokoga školstva u Hrvatskoj", *Društvena istraživanja* 63-64: 27-45.

¹³ Vidi Polšek (2003), Bajo (2003),

¹⁴ Detaljnije o tim problemima u Polšek (2003).

¹⁵ Procjene kvalitete Salzburškog seminara za Zagrebačko i Riječko sveučilište, izvješće CRE i Academia Europea, vidi izvješća na www.unizg.hr

¹⁶ vidi: primjerice: Sorokin B., A. Jovičić, I. Siladić, V. Silobrčić. 2002. "Doktori znanosti u Hrvatskoj: njihova proizvodnost od 1991-1998: Produktivni znanstvenici" *Društvena istraživanja* 4-5(60-61) i Jovičić, A., Penava Z., Sorokin B., Siladić I., Silobrčić V., Maričić S. 1999. "Doktori znanosti u Hrvatskoj: njihova proizvodnost od 1991-1996." *Društvena istraživanja* 4(42)

¹⁷ Neki takvi već postojeći programi na razini postdiplomskog studija pokazali su da su domaći nastavnici bolji od stranih, pa je već i takva usporedba izvjesna dobit (apstraktne naravi).

Literatura

Andreis, Mladen. 1998. "Primjena scijentometrije u vrednovanju domaćih časopisa i znanstvene produkcije prema bazama ISI: kritička analiza", u Polšek (ur.) 1998.

Bajo, Ant. (2003). *Financiranje visokoga školstva u Hrvatskoj*, Institut za javne financije, Zagreb.

CRE Reviewers' report, 2000. Institutional evaluation of the University of Zagreb, <http://www.unizg.hr/iskorak/cre10.pdf>

EURIDICE/EUROSTAT. 2002. *Key Data on Education in Europe*, European Commission, Luxembourg.

European Commission. 2003. "From Prague to Berlin. Second Progress Report", A2/PVDH 15. veljače, Luxembourg.

Haug Guy, Jette Kirsten (1999) *Trends in Learning Structures in Higher Education I*, European Commission, Brussels

Haug, Guy, Christian Tauch (2001) *TRENDS in Learning Structures in Higher Education II*, European Commission, Brussels

Klaić, Branimir. 1998. "Scijentometrija ili peer-review", u Polšek (ur.) 1998.

Jovičić, A., Penava Z., Sorokin B., Siladić I., Silobrčić V., Maričić S. 1999. "Doktori znanosti u Hrvatskoj: njihova proizvodnost od 1991-1996." *Društvena istraživanja* 4(42)

OECD Indicators (2000.) *Education at a Glance*, Paris

Polšek, Darko (ur.) 1998. *Vidljiva i nevidljiva akademija. Mogućnosti društvene procjene znanosti u Hrvatskoj*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Polšek Darko. 2003. "Stanje visokoga školstva u Hrvatskoj", *Društvena istraživanja* 63-64: 27-45.

Salzburg Seminar 2000. Reports on the University of Zagreb, <http://www.unizg.hr/iskorak/salzburg.pdf>

- Sorokin B., A. Jovičić, I. Siladić, V. Silobrčić. 2002. "Doktori znanosti u Hrvatskoj: njihova proizvodnost od 1991-1998: Produktivni znanstvenici" *Društvena istraživanja* 4-5 (60-61)
- Sybille Reichert, Christian Tauch (2003) *Trends in Learning Structures in European Higher Education III*, European Commission, Brussels.
- Zidarić, Vinko. 1996. "Europska dimenzija u obrazovanju – njezin nastanak, razvitak i aktualno stanje", *Društvena istraživanja* 21:161-185.

Terminološko pojašnjenje

Opreka unitarnoga i binarnoga (dualnoga) sustava odnosi se na razdvajanje stručnih i znanstvenih studija. Zemlja koja ima "unitarni" sustav u istoj ustanovi obavlja obje vrste studija.

"Two tier", "dvotračni" ili dvostruki studij odnosi se na razdvajanje diploma i magisterija. U nekim zemljama završetkom studija stiže se titula magistra. Takvi se sustavi nazivaju jednostranim. U većini zemalja kod kojih se magisterij stječe nakon višegodišnjeg postdiplomskog obrazovanja, doktorat se stječe pismenim radom. Ali neke zemlje, koje "preskaču" stupanj diplome, imaju dvostruki ili "two tier" sustav za stjecanje doktorata. Tada je doktorska titula rezultat postdiplomskog obrazovanja. Stoga daljnji stupanj akademskog napredovanja predstavlja habilitacija.

Dodatak 1. Tablice usporedbi zemalja pristupnica

Tablica 1. Sustavi visokog obrazovanja i stupnjeva (skraćeno)

Zemlja	visokoškolski sustav		struktura stupnjeva na sveuč.		struktura doktorskih studija	
	unitarni	binarni	jednostruka	dvostruka (dipl- mag)	jednostruka	dvostruka
Bugarska		x		x	x	
Hrvatska		x		x	x	
Češka	x			x	x	
Hungary		x	x		x	
Poland		x		x	x	
Romania	x			x	x	
Slovak Republic	x			x	x	
Slovenia		x		x	x	

Izvor: Trends II (Full Report) str. 71

Tablica 2 Visokoškolske kvalifikacije

Zemlja/vrsta institucije	kvalifikacije prije doktorskih studija prema broju godina u visokom školstvu					doktorski stupanj	
	1-2+ godine	3+ godine	4 godine +	5 godine +	6/7 godina +	posredni stupnjevi	doktorski stupnjevi
Bugarska/sveučilišta			Bachelor (diplomant)	magistar			Doktor
Bugarska/politehlike		Specialist					
Hrvatska/sveučilišta			sveuč. diploma	Medicinska diploma	magistar znanosti		doktor znanosti
Hrvatska/veleučilišta		profesionalni stupanj (inž.)		postdiplomski profesionalni stupanj			
Češka/Sveučilišta i nesveučilišne vrste visokog školstva		Bachelor		magistar			doktor
Mađarska/sveučilišta	svje dodžba više stručnog obrazovanja			magistar ili egyetemy oklevel	Medicinski stupanj		PhD/DLA
Mađarska/koledži	svje dodžba više stručnog obrazovanja	diploma - foiskolai oklevel					
Poljska/sveučilišta		Licencjat/Bachelor	Inzynier	Magistar	Profesionalna kvalifikacija		Doktor
Poland/vokacijske ustanove		Licencjat	Inzynier				
Rumunjska/Sveučilišta		Diploma de absolvire /Bachelor	Licenta diploma de inginer or diploma de arhitect	Magistar DEA			Doktor
Sveuč. koledži		Diploma de absolvire					
Slovačka/Sveučilišta		Bachelor (Diplomant)	Bachelor or Master	Magistar inženjerstva	Profesionalna kvalifikacija		Doktor

			(Diplomant ili magistar)			
Slovenija/Sveučilišta		Profesionalna diploma	Sveučilišna diploma	Specializacijski stupanj	Magistar, profesionalna kvalifikacija	Doktor
Slovenia/Professional colleges		Profesionalna diploma				

Izvor: Trends II (Full Report) str. 72-5

Tablica 3 Pristup visokome obrazovanju/Numerus clausus

Zemlja	Upisi u institucije visokoga školstva	Numerus Clausus/Ograničenja upisa
Bugarska	pć zahtjev (priznati certifikat srednje škole, i posebni uvjet (prijemni ispit) koji organizira ustanova visokoga školstva).	Bez informacije
Hrvatska	Opći je uvjet završna svjedodžba srednje škole i prijemni ispit koji postavlja ministarstvo obrazovanja.* (Trebalo bi pisati visokoškolska ustanova)	Nema * (Trebalo bi pisati: Upisne kvote za redovni studij određuje ministarstvo znanosti, za osobne potrebe institucije visokoga školstva).
Češka	pć zahtjev (priznati certifikat srednje škole i posebni uvjet (prijemni ispit) koji organizira ustanova visokoga školstva).	Nema Upisna je politika decentralizirana.
Mađarska	pć zahtjev (priznati certifikat srednje škole i posebni uvjet (prijemni ispit) koji organizira ustanova visokoga školstva) iz dva predmeta prema izboru studijskog programa.	Postoji numerus clausus za upisnike koje financira država. Ustanove visokoga školstva mogu upisati dodatne studente uz plaćanje.
Poljska	pć zahtjev (priznati certifikat srednje škole i posebni uvjet (prijemni ispit) koji organizira ustanova visokoga školstva).	Još nema, ali novi zakon predviđa mogućnost uvođenja u nekim disciplinama.
Rumunjska	pć zahtjev (priznati certifikat srednje škole i posebni uvjet (prijemni ispit) prema kriterijima ministarstva obrazovanja	ržava, ali svaka ustanova može upisati dodatne studente uz plaćanje.
Slovačka	pć zahtjev (priznati certifikat srednje škole i posebni uvjet (prijemni ispit) koji organizira ustanova visokoga školstva ili ministarstvo, ili kombinirano.	Nema Ustanove mogu uvesti lokalni numerus clausus.
Slovenija	Uvjet za pristup akademskim programima je završena srednja škola (matura, ili u budućnosti poklična matura) i ispit iz dodatnog predmeta. Uvjet pristupanju profesionalnim programima je također matura ili poklična matura.	Nema, ali ustanova može uvesti lokalna ograničenja uz državnu autorizaciju (u području medicine, prava i ekonomije).

Izvor: Trends II (Full Report) str. 75-8.

Tablica 4 Sustavi transfera kreditnih bodova

Zemlja	Kreditni sustav
Bugarska	Nema nacionalnog kreditnog sustava. Dosad su samo dva sveučilišta Opće uvođenje je predmet rasprave, kao srednjoročni prioritet.
Hrvatska	Nema nacionalnog sustava kreditnih bodova. Uvodi se ECTS* (Od srpnja 2003. trebalo bi pisati: Uveden ECTS)
Češka	Nema nacionalnog kreditnog sustava. Postoji opći trend uvođenja ECTS već i na temelju Socrates/Erasmus programa, koji bi se uveo i za domaće, a ne samo za strane studente.
Mađarska	Zakonom iz 1998. , obavezan za sve ustanove koji će se primijenjivati od rujna 2002., a koji će nadzirati Nacionalni Savjet za akreditaciju. Bit će kompatibilan ECTS-u. Institucije će imati izvjestan stupanj autonomije u definiranju operacionalnih detalja.
Poljska	Nema nacionalnog kreditnog sustava. Neke su institucije započele s uvođenjem ECTS-a u posebnim disciplinama.
Rumunjska	1998/9 uveden je decentralizirani sustav transfera kredita na dobrovoljnoj osnovi. On je kompatibilan s ECTS-om.
Slovačka	Nema nacionalnog kreditnog sistema. Individualne institucije eksperimentiraju s ECTS-om. U budućnosti ECTS će se uvesti u sve institucije.
Slovenija	Nema nacionalnog sustava. Oba sveučilišta uvode kreditni sustav i koriste ECTS za razmjenu studenta u okviru Socrates/Erasmus programa, ali ne na temelju opterećenja studenta već sati nastave.

Izvor: Trends II (Full report) str. 78-80

Tablica 6 Školarine i sustav potpore studiranju u inozemstvu

Zemlja	Školarine za obične studijske programe	Nacionalni sustav potpore za studij u inozemstvu
Bugarska	Sustav školarina uveden je 1999. Iznos ovisi o vrsti studija a postavlja ga država. Strani studenti također plaćaju školarinu.	Nema nacionalnog sustava potpore, ali postoje stipendije koje strane institucije nude u okvirima bilateralnih programa.
Hrvatska	Veći dio upisnih mjesta financira država, a ostali upisnici plaćaju školarine ustanovama. Strani studenti plaćaju školarinu. Raspravlja se o uvođenju općeg sustava školarina.	Vlada nudi stipendije za magistarske i doktorske programe u inozemstvu. Strane vlade nude stipendije na temelju bilateralnih sporazuma.
Češka	Na državnim ustanovama regularni studij na svim razinama ne plaća se u trajanju studija plus jedna apsolventska godina. Studenti koji prekorače taj rok plaćaju školarine. Strani studenti plaćaju za predmete koji se podučavaju na stranom jeziku. 24 privatne institucije (nesveučilišne vrste) naplaćuju školarine.	Nema nacionalnog sustava potpore, ali stipendije mogu ponuditi odsjeci, institucije ili ministarstvo u okviru međunarodne suradnje.
Mađarska	Opći sustav školarina uveden je 1996. ali je ukinut 1998. Veći broj upisnih mjesta financira država, a za ostala mjesta institucije naplaćuju školarinu (400-2400 Eura po semestru).	Postoji vrlo ograničen broj stipendija za studij u inozemstvu. Obično unutar bilateralnih sporazuma.
Poljska	Obični studij se ne plaća, ali se plaćaju školarine za večernje satove, studij izvan središta institucije ili za ponavljanje ispita. Te cijene, koje postavlja ministarstvo, nemaju veze sa studentovom nacionalnošću.	Ne postoji nacionalni sustav potpore, ali se uvodi takav sustav za sve vrste studiranja.
Rumunjska	U državnim ustanovama, veći broj upisnih mjesta financira država, a za ostala mjesta se naplaćuju školarine (1500 Eura godišnje). Privatne institucije naplaćuju slične školarine. Strani studenti plaćaju oko 400 Eura mjesečno, bez obzira na vrstu vlasništva nad institucijom.	Nema sustava potpore za studij u inozemstvu, ali stipendije dodjeljuju strane vlade u okvirima sporazuma o suradnji.
Slovačka	Nema školarina za redovni studij slovačkih studenata (naplaćuju se samo naknade za određene usluge ili za parcijalni studij, cijeloživotno obrazovanje i sl. Školarine se mogu naplaćivati stranim studentima.	Nema nacionalnog sustava potpore za studij u inozemstvu. Takav studij financiraju studenti, ili uz pomoć stipendija stranih vlada preko bilateralnih sporazuma.
Slovenija	Nema školarina za dodiplomski studij u državnim institucijama. Svi postdiplomanti, kao i dodiplomski studenti u privatnim institucijama plaćaju školarine. Strani studenti plaćaju između 1500 i 2000 Eura godišnje, za dodiplomski, 2250-3000 Eura za postdiplomski program.	Nema nacionalnog sustava potpore, ali neke stipendije dodjeljuju se prema bilateralnim sporazumima

Izvor: Trends II (full report), str. 83-6.